

PŘEVAHA JIHOSLOVANSKÉ PROBLEMATIKY

Po příchodu do Prahy se K. Jireček především pustil do zpracování materiálů, které nasbíral za svého pobytu v Bulharsku. Zároveň se vrátil k starším studiím o jihoslovanských dějinách. V pražských knihovnách se mu naskýkala možnost bádání. Cenné materiály získal zejména v dubrovnických, kotorských a benátských archívech.

V srbské historické vědě se již koncem šedesátých let znovu objevila otázka posledního panovníka z roku Nemajićů cara Uroše. Mezi srbskými historiky došlo k ostrým kritickým sporům a k přehodnocení dosavadních tvrzení o jeho smrti, které se tradovaly od dob, kdy Jovan Rajić vydal své *Dějiny různých slovanských národů*, zejména Bulharů, Charvátů a Srbů (1794). Poprvé nastolil tuto otázku archimandrita Ilarion Ruvarac v roce 1868. Spory mezi I. Ruvarcem, Ljubomirem Kovačevićem a Pantou Srećkovićem trvaly i v následujících desetiletích.

Konstantin Jireček se ve své rozsáhlé rozpravě *Srbský cař Uroš, král Vukašin a Dubrovčané* (1886) neomezil pouze na otázku, zda král Vukašin zabil cara Uroše, nýbrž na základě zpráv, které získal v dubrovnických archívech z protokolů a dopisů té doby, vylíčil vztah Dubrovčanů k caru Urošovi a ke králi Vukašinovi a soustředil se na vylíčení jejich styků a vztahů se srbskou říší od smrti Štěpána Dušana (Urošova otce) do utvrzení bosenské moci v sousedních přímořských oblastech (1355–1378).

Jak sám Jireček píše, osnovu ke své rozpravě sestavil již v letech 1878 a 1879, kdy studoval v dubrovnických archívech materiály k Dubrovníku a k dějinám jižních Slovanů vůbec. V době svého pětiletého pobytu v Bulharsku nemohl však v ní pokračovat. Ale správně se domníval, že jeho práce nezastarala. Byla totiž založena nikoli na letopisných a pozdějších pramenech, nýbrž na listinných pramenech z té doby, zejména na výpisech z protokolů o zasedáních radních.

Ačkoliv se Jirečkova obšírná rozprava soustřeďuje především na výklad srbských dějin a dějin Dubrovníku, má širší, obecně balkánský charakter. Jednak proto, že Dušanova říše, kterou zdědil osmnáctiletý syn Uroš, zabírala také území makedonské, thesalské, epirské (tedy řecké) a albánské, jednak také proto, že Dubrovník rozvíjel čilý obchod (tenkrát většinou suchozemský) s téměř všemi ostatními územními celky Balkánského polo-

ostrova. Jireček rovněž velmi podrobně vystopoval, kdy se poprvé objevilo v dubrovnických zápisech jméno Vukašinovo a jméno carského posla Marka, pozdějšího slavného králevice, opěvovaného v jihoslovanské, makedonské i bulharské lidové poezii. Snesl všechny existující doklady o caru Urošovi, které objevil v dubrovnických zápisech, aby dokázal, že samozvaný král Vukašin nezabil cara Uroše a že Vukašin zahynul v bitvě s Turky dříve než Uroš. Spor srbských historiků tedy vyřešil definitivně K. Jireček. Ukázalo se, co je historická pravda a co národní obrazotvornost, která si historické skutečnosti přetvořila v lidových písních a pověstech podle svých potřeb.

Svou stať *Srbský král Uroš, král Vlkašin a Dubrovčané* měl Jireček hotovou již v roce 1885, kdy vyšel její třicetistránkový německý výtah.¹ Z Benátek sděloval v srpnu 1885 M. Drinovovi, že se pustil do „otázky o smrti cara Uroše“ a napsal o tom „dlouhý článek“. Ve stejné době, kdy Jireček psal svou studii, srbský historik P. Srećković vydal Rozpravu o caru² Urošu, o níž se M. Drinov vyjádřil, že je plná hloupostí a vymyšlených věcí. Proto byl Drinov zvědav, jaký bude Srećkovićův názor na Jirečkovu studii.

Německý výtah Jirečkovy rozpravy „vyvolal šum mezi srbskými historiky“, jak bylo patrné z Ruvarcových a Novakovićových dopisů Jirečkovi.³ D. Ruvarac přeložil ještě též rok podstatný výtah z Jirečkovy práce a uveřejnil jej v časopise Branik.⁴ Ruvarcův překlad vyšel též samostatně. Počátkem roku 1888 se obrátil na K. Jirečka s prosbou o povolení překladu stati do charvátštiny známý archeolog a historik Franjo Bulić, člen mnoha akademií a společností v zahraničí, mj. v Praze, a člen Jihoslovanské akademie věd a umění. Bulić označil Jirečkovu stať za vynikající. Jirečkovi mj. napsal: „Protože uvedená stať (šlo o německý výtah *Die Beziehungen der Ragusaner zu Serbien unter Car Uroš und König Vlkašin* — pozn. moje ID) má největší význam nejen pro Dalmácii, ale vůbec pro všechny jižní Slovany, rozhodli jsme se ji nabídnout čtenářům našeho Bulletinu di Storia e Archeologia Dalmata v srbocharvátském překladu.“ Stať pak vyšla v témže roce jako příloha k uvedenému Bulletinu.⁵

Současně s přípravou německého vydání *Cest po Bulharsku* Jireček po návratu do Prahy usilovně pracoval na nedokončených studiích k jihoslovanským dějinám a pozorně sledoval odbornou jihoslovanskou literaturu.

O hlavních knihách staré dubrovnické kanceláře, tzv. Libri Reforma-

¹ Jireček, C., *Die Beziehung der Ragusaner zu Serbien unter Car Uroš und König Vlkašin* (1355–1371), Prag 1885.

² *Glasnik Srpskog učenog društva*, kn. 64, Beograd 1885.

³ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, I, 280–281.

⁴ Branik, Beograd 1886.

⁵ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, II, 102; Jireček, K., *Oдношaj Dubrovčana sa Srbijom pod carem Urošem i kraljem Vlkašinom* (1355–1371), Supplement arkeološkog bulletina, Split 1888.

tionum věděl Jireček velmi dobře, neboť je studoval v dubrovnických archívech. Udělal si o nich a o jejich obsahu podrobné záznamy, které uvedl již v rozpravě o srbském caru Urošovi.⁶ Proto když Jihoslovanská akademie vydala Monumenta Ragusina v letech 1879 a 1882, podrobil je v rozsáhlé kritické stati podrobnému rozboru.⁷ A když v letech 1895—1896 vyšly další svazky Monumenta Ragusina, jež obsahovaly zprávy z let 1359 až 1396, Jireček napsal o nich podrobnou fundovanou recenzi do Jagicova Archivu pro slovanskou filologii.

Je pravda, že v době, kdy Jireček připravoval vydání *Das Fürstenthum Bulgarien*, neměl mnoho času na nové rozsáhlejší studie a rozpravy. Dodělával proto současně rozdělané práce a napsal několik cestopisných črt o San-Marinské republice,⁸ o dalmatském městě Stonu a ostrovu Mljetu a politicky aktuální příspěvek o Cařihradských úžinách.⁹

Jako ve všech cestopisech tak i ve vyprávění o Stonu a Mljetu, na nichž pobýval v létě 1890, podal četné informace o hospodářských proměnách, rozvoji zemědělství, měst, elementárního školství, o práci při zachování starožitností apod. Všiml si politických poměrů, rozvoje publicistiky a kultury, politických stran a národnostního složení obyvatelstva. Velmi přesně vystihl např. spory mezi Srby a Charváty, které probíhaly v 80. letech minulého století i později v Dalmácii: „U Slovanů dalmatských se vede veliký zápas mezi Charváty a Srby. Severně od Neretvy mají převahu Charváté, jižně od ní Srbové“. Dělicím kritériem v tomto sporu nebylo náboženství, ale důvody politické. Proto také Jireček viděl situaci správně, když dále psal: „Základní otázka je připojení či nepřipojení k Charvátsku [...] Pro národopisce zvláštní divadlo poskytuje Dubrovnik. Tam se lokální strany, v jejichž čele stojí potomci staré šlechty, Pucići, Gradići, Gundulići aj., přidali jedna k Srbům, druhá k Charvátům. Často je otec Charvát, syn Srb a naopak, a najdou se i takoví, kteří již byli jedno i druhé. Při posledních volbách zvítězili tak zvaní Srbové. V městě nalézají se nyní i dvě čtenářské besedy — ‚čítaonica‘ a ‚šionica‘ — i v Kotoru jsou dvě, srpska ‚čítaonica‘ a ‚slavjanski dom‘. Z těchto sporů mezi slovanskými bratry mají ovšem užitek jen Neslované, tím více, poněvadž se Srbové leckdy spojují s Italy proti majoritě charvátské.“¹⁰

Historickým výkladem o Cařihradských úžinách se Jireček vyslovil k jedné z nejpálčivějších součástí tzv. východní otázky. Bospor a Dardanely upoutaly pozornost Evropy naposledy na podzim roku 1891. Jirečka

⁶ Jireček, K., *Srbský cár Uroš, král Vlkašin a Dubrovčané*, ČČM, 1886, 6—10.

⁷ *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*. Vol. X et XII. Monumenta Ragusina. Libri Reformationum, Zagrabiae 1879 et 1882, ČČM, 1885, 572 až 589.

⁸ Jireček, K., *Republika San-Marinská*, Osvěta, 1889, 129—143.

⁹ Jireček, K., *Ston a Mljet*, Osvěta, 1891, 4—19, 109—120; t ý ž. *Otázka úžin Cařihradských*. *Historický náčrtek*, Osvěta, 1892, 1—16, 108—118.

¹⁰ Jireček, K., *Ston a Mljet*, Osvěta, 1891, 9.

to zřejmě nemohlo nechat lhostejným. Jako historik a především jako balkanolog považoval za nutné říci své slovo. Jeho obsáhlé historické pojednání je velmi zasvěcené, doložené obdivuhodnou znalostí odborné historické a historicko-geografické literatury. Celým výkladem se zřetelně prolínají snahy jednotlivých států a jednotlivých velmocí o ovládnutí této důležité spojnice mezi Baltem a Středozezemním mořem a mezi Evropou a Asií. Jireček jako málokterý historik jeho doby dovedl vidět všechny figury na šachovnici zájmů Ruska, Anglie, Francie, Německa, Turecka i Egypta, vystihl všechny proměny vztahů mezi nimi zejména v 18. a 19. století. Jako rezidence velkých říší byl Cařihrad téměř celých šestnáct století. Proto má jeho držení, zdůrazňoval Jireček, tak důležitý význam pro zajišťování panství nad velkou částí světa. Zhodnotil též jeho význam obchodní, přičemž neopomněl poznamenat, že na rozdíl od Anglie, která má eminentní zájem na bosporsko-dardanelských úžinách kvůli Indii, zájem balkánských států Srbska, Řecka a Bulharska se soustřeďuje na tureckou část Makedonie kvůli Soluni. Rozsáhlá historická rozprava o cařihradských úžinách dokládá, že Jireček nebyl pouze historikem zabývajícím se suchými fakty minulosti. Spolu s aktuálním příspěvkem k důležité kulturně politické otázce založení České akademie věd a umění je tato Jirečkova stať výmluvným dokladem jeho živého zájmu o současné palčivé otázky politické. V době druhého pražského působení v letech 1884—1893 se zabýval sice převážně pracemi s bulharskou tematikou, avšak srbská, obecně balkánská a slavistická problematika nestála stranou jeho vědeckého zájmu, jak jsme již ukázali výše. Byly to většinou stručné zprávy o pramenech, hesla pro Brockhausův lexikon a obsáhlý referát o zastoupení Balkánského poloostrova na německém Zeměpisném dnu (Geographentag) ve Vídni, kterého se Jireček osobně zúčastnil.¹¹

V roce 1890 se znovu vydal do dubrovnických archívů. Již před prázdninami roku 1889 požádal ministerstvo vyučování, aby mu na letní semestr studijního roku 1889/1890 poskytlo dovolenou za účelem studia archívních pramenů v Itálii a Dalmácii. V prosinci 1889 psal strýci Hermenegildovi, že se těší na dovolenou na letní semestr, protože navštíví „kvůli archiválním studiím svůj starý Dubrovnik, Kotor, Benátky, snad i Neapol a Maltu (archiv rytířů Rhodských a Maltanských)“.¹² Zejména dubrovnický archiv Jireček studoval velmi systematicky. Proto navštívil Dubrovnik a další dalmatská města Kotor, Zadar, Bar, Budvu aj. ještě několikrát později (1891, 1896, 1897, 1898, 1904). Dne 3. července 1899 psal Ljubomiru Miletičovi mj.: „Práce v Dubrovniku nejsou dokončeny, zůstává mi ještě velmi mnoho ze 16. a 17. století. Tento rok tam nepojedu, protože poslední tři

¹¹ Cvečkovič, B., Nagl, J., *Trudovete na profesora d-r Konstantina J. Irečeka* (1854—1904), Sofija 1905.

¹² *Vzájemná korespondence J. Konstantina Jirečka a Hermenegilda Jirečka*, 100.

roky jsem tam byl každý rok, což způsobuje jakousi monotonii. Budu v Alpách a v Itálii, kterou jsem neviděl od roku 1892.“¹³

Po dokončení a odevzdání do tisku *Das Fürstenthum Bulgarien* až do odchodu do Vídně počátkem roku 1893 věnoval se Jireček převážně jihoslovanské historické problematice. „Po vydání *Fürstenthum* jsem poněkud volnější,“ psal v dubnu 1891 I. Šišmanovovi. „Již loni jsem se pustil ve velkém rozměru do výzkumů, které se týkají Hercegoviny, Dubrovníku, Kotoru, Černé Hory a Albánie a které mě budou zaměstnávat ještě několik let.“¹⁴

Z materiálu, který objevil v dubrovnickém, zadarském a kotorském archívu, v roce 1890 připravil a odevzdal do tisku sbírku 100 starosrbských listin ze 14. a 15. století (několik listin se vztahuje také k 16. a 17. století a jedna k r. 1286), které obsahovaly údaje soukromého a soudního charakteru. Byla to vzorně vědecky připravená sbírka, která poprvé doplňovala podobnou edici M. Puciće z r. 1862, obsahující 138 listin. Vyšla pod názvem *Srbské památky (Spomenici srpski)* v Bělehradě a obohatila tak podobné sbírky již dříve vydané Fr. Miklošičem a M. Pucićem. Hermene-gild Jireček označil sbírku srbských listin za „znamenitý to příspěvek k dějinám národa tak slovného“.

Přibližně ve stejné době připravil Jireček další studie, k nimž sebral materiál v dubrovnických archívech, a uveřejnil je v srbském odborném tisku. K nim patří například menší stať *Toljen, sin kneza Miroslava Chumskog*,¹⁵ pojednávající o Nemanjovu synovci a o humských knížatech ve 13. století. Na základě materiálů z dubrovnických archívů a nově nalezeného druhého rukopisu tzv. Ansberta, v němž se mluví o křížové výpravě Fridricha Barbarosy, Jireček zjistil do té doby neznámou historickou osobnost. Kromě toho napsal dva články, které vyšly roku 1892 v *Glasniku zemského muzea Bosny a Hercegoviny* v Sarajevu. První se týkaly nápisu ve Veličanech,¹⁶ na němž byla uvedena jména hercegovské šlechty ve 14. století, druhý informoval o archeologických středověkých nálezích v Glasinu.¹⁷

K uvedeným příspěvkům lze přiřadit také Jirečkovy recenze a zprávy o otázkách některých balkánských národů. O jednom historickém prameni z let 1238—1240 k dějinám řeckého ostrova Korfu (Kerkyra), kde existovala univerzita, informoval v roce 1892. V dosti rozsáhlé recenzi starých moldavských kronik a slovanských textů, které opatřil úvodní statí a vydal profesor slovanské filologie na bukureštské univerzitě Joan

¹³ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, I, 338.

¹⁴ *Tamtéž*, II, 289.

¹⁵ *Glas Srpske kraljske akademie XXXV*, Beograd 1892.

¹⁶ Jireček, K., *Vlastela chumska na natpisu u Veličanima*, *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 1892, 279—285; též německy ve *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina III*, 1895, 474—481.

¹⁷ Jireček, K., *Glasinac u srednjem vijeku*, *tamtéž*, 99—101.

Bodgan, Jireček prokázal své historické znalosti také v oblasti rumunských dějin.¹⁸ Podobný charakter samostatného pojednání měla také Jirečkova recenze etnograficko-filologické práce Gustava Weiganda o meglenských Vlaších.¹⁹ Jireček rovněž recenzoval lidové písně Rumunů ze Srbska, které vydal Émile Picot.²⁰ Podobu samostatných kritických pojednání, někdy s použitím rukopisného materiálu, mají Jirečkovy recenze dvou Novakovićových prací: o Srbech a Turcích ve 14. a 15. století²¹ a o caru Stefanu Dušanovi a Strumské oblasti ve 14. a 15. století, kterou Novaković uveřejnil v časopise Glas,²² i recenze Bogišićova vydání dubrovníckého statutu. Recenzované práce obsahovaly materiál, který byl Jirečkovi dobře známý, a proto mohl o nich zasvěceně pojednat.²³

Od počátku 90. let se Jireček soustředil na jihoslovanskou problematiku. Zpracovával výsledky svých pětiměsíčních archivních výzkumů, četl jihoslovanské listiny, sestavoval abecední rejstříky k archivním výpisům, psal recenze a připravoval rozsáhlejší rozpravy. Tuto jeho vědeckou produkci bedlivě sledoval zejména I. Šišmanov, který počátkem února 1893 položertem-polově Jirečkovi vytýkal, že píše jen do srbských časopisů. „Pomalů nás přestáváte mít rád, — zapomínáte na nás. Vaše pozornost se výrazně odklonila od Vašich bývalých miláčků a je namířena jinam. Blaze Srbům! Upřímně jim závidím, závidím jim a trpím, protože v hloubi duše jsem přesvědčen, že za toto ochlazení jsme vinni zase my,“ psal Šišmanov. A Jireček mu těsně před odjezdem do Vídně odpověděl: „Z Vašeho dopisu vidím, že mé srbské články na Vás udělaly nějaký těžký dojem [...]. Nezapomínejte však, že tyto styky se západní polovinou Balkánského poloostrova nejsou včerejší, že jsem vydal svou první práci srbsky v bělehradském Glasniku již v roce 1874 a že jsem napsal o srbských záležitostech v roce 1877 mnoho statí, snad v Bulharsku neznámých.“²⁴ Lze předpokládat, že jediný Jirečkův drobný historicko-etymologický příspěvek o vzniku topanyma Plovdiv, který uveřejnil v Jagićově Archivu,²⁵ byl do určité míry rovněž odpovědí na Šišmanovovy výtky, že zapomíná na Bulhary. Ve svém

¹⁸ *Vechile cronice moldovenesci pana la Urechia*. Texte slave cu studiu, traduceri si note de Joan Bogdan. Cu doue facsimile, București 1891; Jirečkova recenze v Archiv für slavische Philologie 15, 1892, 81–91.

¹⁹ *Vlacho-Meglen*. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung von Dr. Gustav Weigand, Leipzig 1892, Archiv für slavische Philologie 15, 1892, 91–102.

²⁰ *Chants populaires des Roumainains de Serbie*, publiés par M. Émile Picot, Paris 1889, tamtéž, 102–103.

²¹ Novaković, St., *Srbi i Turci XIV i XV veka*, Beograd 1893, Archiv für slavische Philologie 17, 1894, 254–265.

²² Novaković, St., *Strumska oblast u XIV veku i car Stefan Dušan*, Beograd 1893, tamtéž, 265–268.

²³ Bogišić, V., *Le statut de Ragusa*, Paris 1894, tamtéž, 269–270.

²⁴ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, II, 286, 289–290.

²⁵ *Zur Namen Plovdiv oder Plovdin*, Archiv für slavische Philologie 16, 1893, 596 bis 600.

příspěvků totíž Jireček vycházel ze Šišmanovovy stati o starých cestách přes Bulharsko ve směru římské cesty z Bělehradu do Cařihradu, v níž Šišmanov zase hodně čerpal z Jirečkovy práce *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*. Jak se Šišmanov přiznával v dopise ze dne 20. března 1891, chtěl poskytnout čtenářům historie a zeměpisu „přesné resumé“ Jirečkovy „svého druhu jedinečné práce“. Šišmanovova stať vyšla ve Sborníku pro lidovou slovesnost, vědu a literaturu jím redigovaném,²⁶ opírala se hodně také o další Jirečkovu práci o starých cestách po Bulharsku od 15. do 18. století.²⁷

Na konci své stati Šišmanov připojil některé poznámky k názvům Plovdiv a Rodopy a přál si, aby je Jireček mohl ještě použít pro *Das Fürstenthum Bulgarien*. Jireček označil Šišmanovovy poznámky za „velmi důležité“, zvláště byl překvapen, že název Slavievi gori pro Rodopy je ještě živý.²⁸

Do předvídeňského Jirečkova období spadá rovněž začátek užitečné spolupráce s berlínským *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, v němž uveřejnil přehled bibliografie k dějinám jižních a východních Slovanů za léta 1888—1892.²⁹

Novověké historické problematiky se týkala Jirečkova rozsáhlá studie k dějinám jihoslovansko-ruských styků *Poselství Republiky dubrovnické k císařovně Kateřině II. v letech 1771—1775*.³⁰ V jejím úvodu podal Jireček velice cenný a přehledný obraz Dubrovnické republiky od roku 1683 a v dodatku až do jejího zániku v roce 1808 a připojení k Rakousku roku 1815. Po vylíčení klíčových otázek ve vývoji této dalmatské republiky pojednal o jejím válečném sporu s Ruskem v období rusko-turecké války v letech 1768—1774. Jak známo, na podzim roku 1768 Turecko vyhlásilo Rusku válku. Rusové však pod vedením Rumjanceva tenkrát obsadili Moldavsko a Valašsko a dostali se až do Dobružže, bratři Aleksej a Teodor Orlovovi se dostali až do Středozemního moře a na řecké Moreji vypuklo povstání. Dubrovnický senát (vláda) se v tehdejší politické situaci nedovedl dostatečně dobře orientovat a při vypuknutí rusko-tureckého válečného konfliktu neučinil patřičná diplomatická a praktická opatření, aby dubrovnické loďstvo zůstalo neutrální. Aby byly odvráceny možné důsledky, které Dubrovniku hrozily z nepřátelství Ruska, senát vyslal ke

²⁶ Šišmanov, I., *Stari pätuvanija prez Bälgarija v posoka na rimskija päť ot Belgrad za Carigrad*, Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina, sv. IV, Sofija 1891.

²⁷ Ireček, K., *Stari pätešestvija po Bälgarija ot 15—18 stoletie*, Periodičesko spisanie, kn. III, 1882, kn. IV, 1883.

²⁸ *Iz archiva na Konstantin Ireček*, II, 269.

²⁹ Jireček, C., *Südslawen (1888—1892)*, *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, Berlin, XV. Jahrgang III, 196—220.

³⁰ Jireček, K., *Poselství Republiky dubrovnické k císařovně Kateřině II. v l. 1771—1775. Studie k dějinám jihoslovanským a ruským*, Praha 1893.

Kateřině II. své posly. Rusko-turecká válka skončila teprve v červenci 1774, kdy byl sjednán mr ve vesnice Kuuk Kajnardzi, který nový sultán Abdul Hamid I. roku 1775 ratifikoval. Jirečkova rozprava se tedy týkala jednoho z kliovych období nejen rusko-tureckých vztahů, ale i vztahů balkánských národů k tureck rši. Kuuk-kajnardzickm mrem bylo ern moře otevřeno světovému obchodu, kterého se aktivn zúčastnili vedle Řeků také Dubrovan, jejichž republika byla pod ochranou Porty.